

ATATÜRK'LE ÜÇ AY

ve

1930'dan sonra Türkiye

AHMET HAMDİ BAŞAR

ATATÜRK'LE ÜÇ AY VE 1930'DAN SONRA TÜRKİYE

AHMET HAMDİ BAŞAR

Genel Yayın Numarası: 398

ISBN: 978-605-2294-74-1

Birinci Baskı: 1945

İkinci Baskı: 1981

Üçüncü Baskı: Eylül 2023

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2023
Efil©2023

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika No: 45550

Genel Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz

Grafik Tasarım: Ferhat Önder

Baskı ve Cilt:

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi

Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent, Çankaya/Ankara

Telefon: 0312 266 44 10

Sertifika Nu.: 46519

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.

Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak Ata Apartmanı

No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 46

www.efilyayinevi.com • [instagram.com/efilyayinevi](https://www.instagram.com/efilyayinevi) • twitter.com/efilyayinevi

İÇİNDEKİLER

Söze Başlarken5

Birinci Kısım

Atatürk'le Üç Ay

Serbest Fırka ve Gazi'nin Seyahati13

Ankara'nın Kararsız günleri.....20

“Sana İktisadi Program Yaptıracaklar!”28

Gazi Seyahatinin Sebebi34

“Serbest Fırkayı Feshetmekle İyi mi Ettik!”43

Halkın Dertlerini Dinliyoruz!57

Altı Ok Umdelerinin Tesiri64

Devletçilik Bahisleri74

Devletçilik Muamması.....81

Seyahatin İlk Neticeleri93

Buhran ve Buğday Davası 105

Buğdayı Koruma Programı 112

Muhalefetler ve Gördüğümüz Hakikatler 123

İstanbul'un Davaları..... 129

Meğer Ben Ekmek Vergisi Koyalım Demişim!..... 138

Hüsran ve Ümit 146

“Ege” Mıntıkasının Davaları	151
Yurdun Dertleri	157
Seyahatin Son Kısmı	161
Konya’dan Ankara’ya ve Oradan... ..	173

İkinci Kısım

1930’dan sonra Türkiye

İkinci Perde Açıldıktan Sonra.....	181
1932’den Bugüne Kadar	215
Özgeçmiş	234

Söze Başlarken

Bu kitabı 1930'dan beri, belli bir istikamet güderek ve birbirini tamamlayarak, devam etmiş kitaplarımın son sözü olarak yazıyorum. Altı kitap ve bir broşür halinde çıkan ve İktisadi Devletçilik ismi altında toplanan kitaplarımdan ve 1932-33 senelerinde çıkardığım Kooperatif isimli aylık mecmuadan sonra ilk sayısı 4 Şubat 1944'te neşredilen Barış Dünyası isimli haftalık mecmuanın kapatılışına kadar çıkan bütün yazılarım hep aynı hedefe doğrulmuştu.

1930 senesinden beri on beş yıl elimden geldiği kadar yazdım ve yazılarımla mücadele ettim. Tek hedefim davalarımıza çıkar yol bulmak ve inkılap hareketlerimizin fikir temelini hazırlamağa çalışmaktı. İnkılapla Müslümanlık ve Osmanlılıktan ibaret iki büyük tarihi kökümüzden sıyrılmış, Garp medeniyet alemine kayıtsız ve şartsız karışmaya hazırlanmıştık. Bu karışma nasıl olacaktı?

Bir medeniyete karışmanın iki şartı vardır: 1) Medeniyeti yalnız müesseseleriyle değil, daha önce hâkim fikriyle almak; 2) Zamanında karışmak.

Tanzimat Avrupa medeniyetine katılma hareketimizdir. Fakat o zamanlar medeniyetin hâkim fikrini almağa cesaret edemedik; sadece müesseselerini almağa çalıştık. Garp medeniyetinin hâkim fikri hürriyet ve demokrasi idi; bu, saltanatı, dini idareyi, devletin başında olan ve istihsal hayatının dışında yaşayan kapıkulu sınıfını yıkmak demektir. Tanzimat böyle bir şey yapamazdı. O, Avrupa'nın adetlerine, ilmine ve sanatına karşı bir hayranlık ifadesi olduğu kadar, Osmanlı saltanatını yaşat-

mak üzere mecburen başvurulmuş bir idarei maslahat tedbirinden ibaret kaldı. Eđer bundan bir buçuk asır evvel, Avrupada doğarak çiçeklerini vermiş olan, hürriyet rejimine o zaman karışsaydık ve daha o zaman Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak milli bir devlet kursaydık, Garbı hâkim ve üstün fikriyle almış ve zamanında medeniyete karışarak biz de bugün o medeniyetin içinde yaşayan bir millet olmuş olurduk. Fakat asıl karışmamız icap eden zamanlarda Garp medeniyetine karşı mukavemet ettik ve buhran içinde çöküntü devremizi tamamladıktan sonra, ancak 1908'de, Meşrutiyet inkılabıyla Garbın hâkim fikrini almağa yeltendik. Halbuki bundan sonra iş işten geçmişti. Hürriyet, artık cemiyete hâkim bir iş adamı ve sermayedar sınıfı yaratamazdı. Avrupa medeniyetiyle aramızda büyük mesafeler açılmıştı. Bu mesafeyi hürriyet yoluyla, fertçilik rejimiyle doldurmak imkânı yoktu. Aynı zamanda 1908 inkılabı Türkiye'nin katılmak istediği medeniyetle tezat halinde olan Osmanlıcılık ve Müslümanlıktan sıyrılması değil, bilakis bu eski müesseselere sarılarak yaşaması gibi garip ve hazin bir tezat içinde şuurunu buluyordu. Zaten büyük dünya buhran devri yaklaşmış; Garp, kendi hâkim fikri olan hürriyetçilik ve demokrasi nizamı içinde, bir buhrana doğru süratle yuvarlanmağa başlamıştı.

Birinci dünya harbinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü esnasında, Milli Mücadele kahramanı Atatürk en büyük dehasını Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmakla gösterdi. Aynı imparatorluktan gerek şimdi ve gerek daha evvel ayrılmış olan milletler gibi Türkiye de bu çökmüş müesseseden ayrılınca artık imparatorluk ebediyen tarihe gömüldü. Gazi ölen mazinin hiçbir suretle geri gelmemesini istiyordu. Milli

hudut fikri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış bütün milletler arasında eşitlik ve kardeşlik duygusunun siyasetimize hâkim olması bu maksatları sağlıyordu. Bu bakımdan Garp medeniyetine karışmamızın ilk şuurunu ancak Atatürk inkılabıyla başlamış oluyordu: karışacağımız medeniyetle tezat halinde olan münasebetlerden (Osmanlıcılık ve Müslümanlıktan) ayrılmak ve onları tasfiye etmek; yeni medeniyeti onu doğuran hâkim fikirle almak.

Fakat inkılabımızı yaptığımız zaman, bir medeniyete karışmak için lazım olan ilk şarttan birinin gerçekleşmesine imkân kalmamıştı. Çünkü biz Garp medeniyetine en az bir buçuk asırlık zaman kaybederek giriyorduk. Garbın hâkim fikri serbestçilik ve fertçilik idi. Garp ve onun medeniyeti yalnız bu fikir sayesinde doğdu. O zaman hürriyeti ve demokrasiyi korumak ve bundan ötesini ve bütün istihsalin ve cemiyetin idaresini fertlerin rekabetine serbest bırakmak kâfi idi. Garp bu serbest nizamı kavuşmazdan evvel derebeylerin ve kralların tazyiki altında uzun asırlar yaşadı; sonra bu tazyikten yeni kıt'alar keşfetmek, ilimde ve teknikte büyük ilerlemeler elde eylemek sureti ile, yeni bir uyanış ve kalkınış devrini yaşamak için istifade etti. Hülâsa Garbın aldığı hürriyet, uzun tarihi istihalelerden meydana geldi. Biz hiç olmazsa bir buçuk asır evvel, henüz hürriyetin filizlerini ve meyvelerini verdiği sırada hürriyet nizamına karışarak rekabetin acı kırbaçlarına milletçe ve fertçe maruz kalsaydık, içimizde bir uyanış olur: burjuvamız teşekkül eder; bu sınıfın istismarı başlayınca proletaryamız teşkilatlanır; hülâsa sınıflar, onların mücadelesi, hürriyet ve rekabet rejiminin yaşamağa müsaade ettiği istihaller ve bunlara göre ayarlanmış nüfus, servet, irfan ve saire içinde ya-

şayan ve tarihi istihalesini bu şartlarla yapan bir millet olurduk.

Fakat şimdi bu devirler geçmiş, tarihi fırsat kaybolmuş olduğu hâlde Garba karışacaktık. Bizi Garp medeniyetinden Osmanlılık ve Müslümanlık ayırıyordu. Hilâfet, saltanat, dini idare ve kanunlar, taassup ve müesseseleri, fes ve saire onun için kaldırıldı. Fakat bunları kaldırmanın kâfi olmadığını anlamağa başladık. Garbı kendisini doğuran hâkim fikri ile, fertçilik ve liberalizmle taklit edemiyorduk. Bu fikre tezat olarak doğan diğer fikirleri ise alamazdık: çünkü o fikirlerin doğduğu ve yaşamağa çalıştığı memleketlerdeki tarihi istihale ve tekamülden mahrumduk. Feodalite nizamından, burjuva devrini ve fertçilik rejimini yaşamadan, sosyalizme geçemezdik.

İnkılap büyük bir güçlük karşısında kaldı. İlk zamanlardan itibaren milli bir fikir eksikliğini görerek ve katılacağımız medeniyetin hâkim fikirden mahrum kaldığını ve buhran içinde bunaldığını anlayarak, o cemiyetin sonunda vardığı karışık ve imansız hale biz, başlangıçta ve hiçbir şey yapmadığımız zaman düştük. Bağlanacak hiçbir fikir kalmamıştı. Halbuki hürriyet fikrinin ilk doğduğu zamanlar yalnız bu kelime bütün bir milleti, bütün bir insanlığı kendine bağlar; büyük bir heyecan doğurur ve bütün ideallerin ve ideolojilerin temelini teşkil ederdi. Bundan bir buçuk asır evvel bu kadar mukaddes olan fikir, sınıflar ve milletler arasında tezatlar doğurarak dünya fikri olmaktan çıktıktan ve yeni fikirler ve heyecanlar aramağa doğru medeniyet sarsıntılar geçirmeğe başladıktan sonra, inkılabımızı yaptığımız 1923 senesinde hürriyet kelimesi artık bir milleti bağlayacak ve davalarını hallederek heyecan doğuracak fikir olmaktan tamamen çıkmıştı.

Hangi fikre dayanacaktık? Bütün fikir tarihimizde hürriyet fikrinden başka Osmanlılığın emperyalizm fikrini, kâh İslam milletlerini birleştirerek İslamcı, kâh Türk camiasını birleştirerek Turancı olarak ortaya atan meşrutiyet ideolojilerinden başka bir şey yoktu. İnkılabımızın laik çehresinden dolayı, İslamcı emperyalizm fikrine yer verilmedi; fakat milli hudut ve milletçilik fikirlerinden dolayı Turanizm milli fikir olabilirdi. İşte son zamanlarda aramızda bir takını safdil ve heyecanlı gençlerin cezalandırılmasına kadar giden Turancılık cereyanları, bağlanacak bir fikir hasretinden doğmuştur.

Garba —ne onu doğuran hâkim fikri ile, ne de ona tezat olan fikirlerle— bağlanamamak ve kendimizden doğmuş olan İslamcılık ve Turancılık fikirlerine ise hareketlerimiz tezat halinde bulunmak dolayısı ile, Türk inkılabı bunların dışında bir fikre ve onun heyecanına muhtaçtı. İşte benim 1930'dan beri devam eden neşriyatımın ve mücadelelerimin tek hedefi bu idi. Milli bir fikir eksikliğini görüyor ve bunu doğurmaya çalışmak lüzumuna iman etmiş bulunuyordum. İnkılabın seyri içinde fikirsizlikten çok korkuyordum. Çünkü ne içimizde ve ne dışımızda hazırlanarak mücadelesini yapmış ve yaşamağa hak kazanmış bir fikre bağlanamadığımız için, aramızda:

— “Biz bize benzeriz”, formülüyle ideolojiyi ve fikri inkâr eden bir zihniyet yaşamağa başlamıştı. Bir taraftan bu formül, dogmatizme gitmekten bizi alıkoymak ve inkılaba geniş bir çalışma imkânı vermek bakımından çok iyi idi. Fakat öbür taraftan bu, hareketlerimize başka memleketlerden örnekler aramadan ve Garpta yapılmış binlerce tecrübeleri asla düşünmeden aklımıza geleni yapmak cesaretini bize bahşediyordu.

İnkılabın 1930 senesine kadar devam eden ilk devresinde bağlanacak hâkim fikir yokluğundan ve fikrin inkârından doğan, manevi buhran içinde, devletin zaruretler zoruyla bazı iktisadi işleri doğrudan doğruya kurmağa ve işletmeğe giden bir yol tuttuğunu görüyoruz. Devlet şimendifer yaptırıyor, liman şirketleri kuruyor, sermayesiyle iştirak ettiği bazı fabrikalar ve bankalar meydana getiriyor. Bu yol, Avrupa'yı olduğu gibi taklit etmek lazım geldiğini iddia edenlerin hücumuna uğramaktadır. Çünkü Avrupa'da böyle şeyler olmamıştır. Garp dünyasının büyük piyasa buhranı 1929 senesi sonlarında patlak verince bunun tesirleri tabii bizde de duyuldu ve henüz devlet eliyle başlayan kalkınma hareketlerimiz durduğu gibi, memlekette de birçok sıkıntılar duyuldu. İşte bu sıkıntılar ve buhranlar o zaman Avrupa'yı olduğu gibi taklit etmek isteyenlerin, yani serbestçilerin hücumlarını şiddetlendirmelerini sağladı ve bunlara hep hükümetin yanlışı tuttuğu müdahalecilik sebep oluyor, dendi. Bilindiği üzere 1930 senesi ortalarında serbestçilik istiyen bir fırka kuruldu ve Serbest Fırka ismiyle faaliyete geçti. Serbest Fırka Atatürk'ün eseri idi; fakat serbestliğin bu memlekete hiçbir toplayıcı ve yaratıcı kuvvet, hiçbir fikir getiremeyeceğini, bilakis milli birliği bozarak tehlikeye bile götürebileceğini anlayan Atatürk bu fırkayı aynı sene içinde dağıtarak bundan sonra tek fırkayla idareyi ideolojimizin esasına aldı. Atatürk Serbest fırkanın ortadan kalkması kararının verildiği günün ertesi yurttan büyük bir tetkik seyahatine çıkmış bulunuyordu. Hayatımın mesut bir tesadüfü eseri olarak, kendilerinin maiyetinde iktisat müşavirleri sıfatı ile, bu seyahate iştirak ettim. Memleketin büyük bir kısmını gördükten sonra da ancak devletçilik eliyle kalkınabileceğimiz hakkındaki imanım

kuvvetlendi. Bizim devletçiliğimiz ise kendimize mahsus bir şey olmakla beraber, temelleri ilme, tecrübeye ve hayata dayanacaktı. Gerek seyahat esnasında gerek daha sonra bu bahislerdeki düşüncelerimin, diğer arkadaşlarımdan mühim ölçüde ayrıldığını görüyordum. Bu ayrılıkların nelerden ibaret olduğu, davalarımızın kavranmasındaki yanlışlıkların ne gibi sebepler altında başladığı ve inkılap tarihimizde mühim bir dönüm noktası olan 1930 senesinden sonraki hadiselerin nasıl geliştiği hakkındaki bildiklerimi, yalnız hafızamda gömmeğe hakkım olamazdı. Bu son kitabımı bu hakikatlerin hayatımıza ve tarihimize mal olması için yazdım ve onu bağımsız, kudretli bir Türkiye idealine bağlı olan sevgili okuyucularımın takdir ve tenkit gözleri önüne koymağa muvaffak oldum.

Birinci Kısım

Atatürk'le Üç Ay

Serbest Fırka ve Gazi'nin Seyahati

1930 senesi, inkılabın yedi yılını geçirdikten sonra, vardığı bir ikinci merhaledir. Serbest Fırka kurulmuş ve dağılmıştır. Bu fırka, kurulması sebebi ne olursa olsun, ortaya çıkmasıyla beraber memleketin hemen her köşesinde büyük taraflar kazandı; ekseriyeti ele alabilmesi bile mümkündü. Bu hadise iş başında olanları düşündürdü. Ya halk idareden memnun değildi, yahut da serbest olduğu takdirde iyiyi ve kötüyü fark edemiyordu. Vaziyet bunlardan hangisine hak verdirecek şekilde olursa olsun, netice serbest bir fırkanın kapatılmasını zaruri kılıyordu. Bir emirle kurulan fırka yeni bir emirle kapatıldı.

Serbest Fırkanın henüz yaşadığı günlerdi... Bir tesadüf beni Dolmabahçe Sarayında iki Şefle baş başa bulduruyor¹. Mevzua Liman İşletmelerinden başlandı. Serbest Fırka, bu inhisarların lağvını programına koymuş. İzmir'de ve İstanbul'da 1925 senesinde kurulan bu inhisar şirketleri, üzerlerinde epey şikâyetler toplamışlardı. Şirketler kendi taviyelerinden haklıydılar: bilhassa İstanbul şirketine hemen hiç para verilmemiş ve şirket

1. O zaman Liman Şirketi Umum Müdürü idim. Değerli dostum ve duygulu yurt çocuğu Konya mebusu Refik Koraltan ile birlikte Pera Palas'ta Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey'in yemeğinde bulunduktan sonra, Başvekil İsmet Paşaya saygılarımı sunmak üzere Dolmabahçe Sarayı'na inmiştik. Bir kart bırakıp dönmek üzere idim, İsmet Paşa hazretleri beni çağırdılar. Liman meselesine dair konuşmaya başladık. Biraz sonra Gazi hazretleri de konuştuğumuz salona teşrif etliklerinden emirleri üzerine, bundan sonraki konuşmalar huzurlarında cereyan etti.

binlerce mavunayı, liman vesaitini satın almak, bunları yenilemek ve limanda ıslahat yapmak ve bütün bu dağınık işleri teşkilat altına bağlamak vazifesini kendi varidatıyla yapmak gibi, adeta imkânsız bir yolda yürümeğe mecbur tutulmuştu. Diğer taraftan liman inhisarlarının kurulmasıyla menfaatleri baltalanan birçok kimse vardı ve bunların bir kısmı, sermaye ve nüfuz itibarı ile, çok kuvvetli idiler. Serbest Fırkanın beş on maddeden ibaret programına liman inhisarlarının lağvına ait hüküm ise, bu nüfuz ve iktidar erbabının müdahalesiyle konmuştu.

İki Şef'e bu vaziyeti anlattım ve hükümetin İstanbul Liman İnhisar Şirketini yapayalnız ve sermayesiz bırakmak, onu kuvvetlendirmemek suretiyle hata işlediğini açıkça söyledim. Her iki Şef'i memnun eden bu açık ifadelerim, kendilerinin emirleriyle liman inhisarından başka mevzulara da intikal etti. İstanbul'da amelenin ve esnafın niçin Serbest Fırka'ya mütemayil oldukları sualine cevap vermeğe memur edildim.

Fikrimin kısası şu idi:

Halk Fırkası'nın büyük şehirlerde ve hele İstanbul'da başına, inkılapçılar ve idealcilerden ziyade, istismarcılar ve menfaatçiler geçiyor. Bunlar halkı ve ameleyi firkadan soğutuyorlar ve kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmüyorlar. Bu fikrimi Şeflerin müsaadesiyle açıkça ortaya attım. Evet, halk ve amele Halk Fırkasından memnun değildirlere; onların Serbest Fırka'ya akış sebebini, politikacıların cahil halkı ve ameleyi iğfal etmelerinde değil, Halk Fırkası'nın politikasında aramalıdır. Şeflerin alaka ve dikkatle sözlerimi dinlemelerinden cesaret alarak görüşlerimi şu şekilde izaha devam ettim: